

KİTAP TANITMA

Doç. Dr. Osman TÜRER

"Les Ordres Mystiques dans l'Islam. Cheminements et Situation Actuelle" (İslâm'da Tarikatlar. Gelişimleri ve Bugünkü Durumları), Travaux publiés sous la direction de A. POPOVIC et G. VEINSTEIN, Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, 1985, 1 c., 325 s.

İslâm kültür ve düşünce tarihinde müstesna bir mevki işgal eden Tasavvuf ve tarikatlar üzerinde yapılan araştırmalarda, son yıllarda gerek ülkemizde, gerekse dış ülkelerde ve bilhassa Batı'da önemli gelişmelere şahit olmaktadır. Bu durum, İslâm kültürünün rûhî-manevî cehpesini teşkil eden Tasavvuf'la, bu ilmin sosyal plâna aksetmiş müesseseleri olan tarikatların, günümüz insanı ve araştırmacılarının tekrar ilgilerini çeken bir saha olmaya başladığını göstermektedir.

Tanıtmasını yapacağımız kitap, Fransa'da birkaç yıldan beri, İslâmî tarikatlar üzerine yapılan yeni bir dizi faaliyetin başlangıcının mahsulüdür. Şöyle ki; Paris'te Sorbon Üniversitesi bünyesinde bulunan Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (École des Hautes Etudes en Sciences Sociales), Fransa'daki diğer üniversitelerin Şarkiyat araştırmaları yapan bölümleriyle de işbirliği yaparak, 1982'den bu tarafa İslâmî tarikatları konu alan bir dizi uluslararası sempozyum (yuvarlak masa toplantısı) tertip etmekte¹ ve sempozyumlara sunulan tebliğeleri kitap halinde neşretmektedir. Tanıtacağımız bu kitap, bu sempozyumların birincisine sunulan tebliğeleri ihtiva etmektedir.

Kitabın muhtevası ana hatlarıyla şu şekildedir:

Kitabı yayınlayanlardan Gilles Veinstein, tebliğlerden önce bir "Giriş" yazmıştır. Burada, kitapta İslâm'ın "Şeriat" yönünü ilgilendiren kısmıyla değil,

(1) Bu sempozyumlardan şimdiye kadar yapılanlar şunlardır: 1. "İslâm'da Tarikatlar. Gelişimleri ve Günümüzdeki Durumları" (Paris, Mayıs 1982. Bildirileri, tanıtmakta olduğumuz kitapta yayınlanmıştır). 2. "Les Naqshbandis" (Nakşbendiler) (Paris, Mayıs 1985, Bildirileri baskıdadır). 3. "Les Bektachis et les mouvements se réclament de Hadji Bektach" (Bektaşiler ve Hacı Bektaş'tan kaynaklandığını iddia eden hareketler) (Strasbourg), Haziran-Temmuz 1986). 4. "Les Melamis et les Bayramis" (Melâmîler ve Bayramîler) 4-5 Haziran 1987. Muhtemelen bu uluslararası sempozyumlar, müteakip yıllarda değişik tarikatları konu alarak devam edecektir.

"İslam parallèle" diye vasıflandırdığı² tarikatlarla ilgili araştırmaların yer aldığını ifade ettikten sonra, ana hatlarıyla tasavvuf ve tarikatları ilgilendiren konulara temas eder ve tarikatların tarihi geçmişinden söz eder. Daha sonra bu sempoziumun yapılış setebini ve tebliğlerden ortaya çıkan neticeleri çok kısa bir şekilde takdim eder.

Bu "Giriş"ten sonra, sırasıyla şu tebliğler yer alır:

1. Joseph Fletcher, "*Les "voies" (turuq) soufies en Chine*" (Çin'de sûfi tarikatlar) (s. 13-26).

1984'te ölümünden önce Harvard Üniversitesi'nde görev yapan yazar, bu makalesinde İslâm tarikatlarının Çin'de yayılışlarını, İslâm'ın o bölgede yayılmasında bu tarikatların rolünü, bunların XVIII. Yüzyıl sonlarından itibaren arzettikleri yeni durumu, müslümanların XIX. Yüzyıl sonundan itibaren Çin baskısına karşı kendilerini müdafaada bu tarikatların oynadıkları rolü ve XX. Yüzyıl'daki durumu incelemiştir.

2. Alexandre Bennigsen, "*Les tariqat en-Asie Centrale*" (Orta Asya'da tarikatlar) (s. 27-36).

Yazar bu makalesinde³, Orta Asya ve Orta Volga bölgelerindeki tarikatların durumunu incelemiştir. Burada, XIII. Yüzyıl'da Moğol istilâsı sırasında Orta Asya'da tarikatların İslâm'ı müdâfaa etmeleri ile, XX. Yüzyıl'daki Rus istilâsı döneminde bu tarikatların aynı istikamette oynadıkları rolün benzerliğine dikkât çekilerek, o bölgedeki müslümanların ve tarikatların durumu ile bölgedeki dağılımları, bu tarikatların müntesiplerinin sayısı, faaliyetleri vs. ele alınmıştır.

3. Chantal Lemercier Quelquejay, "*Les tariqat au Caucase du Nord*" (Kuzey Kafkasya'da tarikatlar) (s. 37-48).

(2) "İslam parallèle" tabiri, gördüğümüz, kadarıyla Fransa'da ilk defa, Sovyetler Birliği ve Orta Asya'daki islâmî ve tasavvufî hayatla ilgili çalışmalarıyla tanınan Alexandre Bennigsen tarafından kullanılmış (meselâ bk. bu kitapta yer alan "*Les tariqat en Asie Centrale*" adlı makalesi ve Chantal Lemercier Quelquejay ile beraber yayınladığı "*Le Soufi et le Commissaire. Les Confréries Musulmanes en URSS*" (Edition du Seuil, Paris, 1986) adlı kitabı) ve diğer araştırmacılar tarafından da benimsenmiştir. Tarikat çevreleri için kullanılan bu tabire karşılık, tarikatlarla ilgisi olmayan müslüman çevreler için de "İslam officiel" tabirini kullanmaktadır.

(3) Dipnot 2'de kendisinden bahsettiğimiz yazar bu çalışmasında, yine aynı yerde bahsettiğimiz "*Le Soufi et le Commissaire. Les Confréries Musulmanes en URSS*" adlı eserinde söz konusu bölge hakkında vermiş olduğu bilgilerin bir nevi özetini sunmuştur. Yazarın, Sovyet Rusya toprakları üzerindeki müslümanlar ve tarikatlar hakkında yazılmış en yeni ve objektif eser durumunda olan söz konusu değerli kitabı, bizzat yazarın kendisinden müsaade alınarak tarafımızdan tercüme edilmektedir.

Yazar bu incelemesinde, "Rusya'da -ve belki de bütün dünyada- tarikatların en sağlam bir şekilde yerleştiği ve müslüman kitlenin sosyal ve hatta politik hayatında en büyük rolü oynadığı bölge" olarak nitelendirdiği Kuzey Kafkas'yadaki müslümanların ve özellikle tarikatların XVIII. Yüzyıl'dan sonraki durumlarını, tarihi açıdan ve günümüzdeki durumları itibariyle ayrı ayrı ele almış ve bilhassa bu tarikatların son yıllardaki durumunu değişik açılardan incelemiştir.

4. Klaus Kraiser, "*Notes sur le présent et le passé des ordres mystiques en Turquie*" (Türkiye'de tarikatların geçmişi ve bugünü hakkında notlar) (s. 49-61).

Bu makalede, Cumhuriyet döneminden sonra Türkiye'deki tarikatların durumu kronolojik bir akış içerisinde ele alınıp, onların faaliyetleri, "Nurculuk" ve "Süleymancılık" hareketleriyle irtibatları ve siyâsî partilerle olan münasebetlerine temas edildikten sonra⁴, tarikatların Osmanlılar'ın son dönemlerindeki durumuna da göz atılmış ve iki devir arasında mukayeseler yapılmıştır.

5. Alexandre Popovic, "*Les ordres mystiques musulmans du Sud-Est européen dans la période post-ottomane*" (Osmanlı sonrası dönemde Güney Doğu Avrupa'daki müslüman tarikatlar) (s. 63-100).

Balkan ülkelerindeki islâmî kültürün çeşitli sahalarında (edebiyat, inanç; tarikatlar, islâmî müesseseler vs.) yaptığı çalışmalarla tanınan yazar bu makalesinde, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, Romanya ve Arnavutluk'taki müslüman tarikatların yakın geçmişte ve günümüzdeki durumlarını, oldukça zengin bir bibliyografya kullanarak incelemiştir⁵.

6. Darko Tanaskovic, "*Présentation de cinq témoignages filmés sur les ordres mystiques yougoslaves*" (Yugoslavya tarikatları hakkında filme alınmış beş belgenin takdimi) (s. 101-104).

Belgrad Üniversitesinde görev yapmakta olup, Yugoslavya'nın en meşhur şarkiyatçılarından olan Tanaskoviç, bu kısa yazısında Yugoslavya'nın Kosova ve Makedonya bölgelerindeki Melâmî, Halvetî (Karabâşiyîye kolu) ve Rifâî tekkelerinde, bu tarikatların zikir icralarından çekilmiş beş film hakkında izahlar yapmaktadır. Kendi ifadesiyle bu yazı, A. Popovic'in bundan önceki makalesini tamamlar mahiyettedir.

(4) Günümüz Avrupa müsteşrikleri son yıllarda Türkiye'deki dini cemaatlerle daha yakından ilgilenmekte ve buradaki dinî gelişmeleri endişe(!) ile takip etmektedirler. Bir misal olarak bk.: Paul Demont, "*Le Poids de l'Islam en Turquie*" (İslâm'ın Türkiye'deki Ağırlığı), "*L'Islam et l'Etat dans le monde d'aujourd'hui*" (Olivier Carre yönetiminde, Edition PUF, Paris, 1982) içerisinde, s. 87-107. Bu yazıda Türkiye'deki dinî creyanlar ve özellikle "Nurculuk" hareketi ele alınmaktadır.

(5) Bu makale tarafımızdan tercüme edilmiştir. Bk.: "Osmanlı Sonrası Dönemde Güney-Doğu Avrupa'daki Müslüman Tarikatlar", Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. İbrahim Yarkin'a Armağan, Yıl: xxv/1, 1987. Ankara, 1988, s. 85-125.

7. Marc Gaborieau, "*Les ordres mystiques dans le sous-continent indien. Un point de vue ethnologique*" (Hint Yarımadası'nda tarikatlar. Entolojik bir bakış) (s. 105-134).

Bu uzunca makalede yazar, Hindistan, Pakistan, Bengladeş ve Nepal'deki müslüman tarikatların günümüzde bölge topluları üzerindeki önemli rolünü, oralara nasıl yayıldıklarını, şu andaki durumlarını vs. incelemekte, bu arada konu ile ilgili oldukça zengin bir bibliyografya vermektedir. Gördüğümüz kadarıyla bu makale, söz konusu bölgedeki islâmî tarikatların tarihî geçmişi ile beraber, bilhassa İngiliz hakimiyeti dönemi ile günümüzdeki durumlarını, bunların bölge toplumu üzerindeki dînî, sosyal ve politik etkilerini, ihtidâ hareketlerindeki rolünü vs. detaylı bir şekilde inceleyen önemli bir çalışmadır.

8. Fred de Jong, "*Note sur les confréries soufies à Sri Lanka*" (Sri Lanka'da sûfî tarikatlar hakkında not) (s. 135-137).

Kısa bir makale olup, Sri Lanka'daki bilhassa Şâzeliyye'nin çeşitli kolları ile Kâdiriyye, Nakşbendiyye, Sühreverdiyye ve Çeştiyye tarikatlarının bugünkü durumlarını ihtiva etmektedir.

9. Denys Lombard, "*Les tarékat en Insulinde*" (Güney Doğu Asya ülkelerinde tarikatlar) (s. 139-163).

Bu genişçe makalede yazar, Malezya, Sumatra, Cava, Filipinler ve Endonezya'daki tarikatları incelemiştir. Yazarın ifadesine göre, bu çalışma bölgedeki tarikatlarla ilgili yegâne sistemli çalışmadır. Gerçekten de, konu gerek tarihî açıdan, gerekse aktüel durum itibarıyla, bir makale çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Son yıllarda bu bölgelerde İslâm tarikatlarının kaydettikleri gelişmeler ve bunların kitleler halinde ihtidâlara vesile olmaları, ilgililerin dikkatini çekmektedir.

10. Nicole Grandin, "*Les turuq au Soudan, dans la Corne de l'Afrique et en Afrique orientale*" (Sudan, Afrika'nın Boynuzu (Somali ve Etyopya'nın bir kısmı) ve Doğu Afrika'da tarikalar) (s. 165-204).

Bu uzun makalede de sözü edilen ülkelerdeki Kâdiriyye, Şâzeliyye, Ticâniyye ve diğer tarikatlar, kolları ile beraber, mezkur üç ayrı bölgeye göre ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir.

Hakikaten, son zamanlarda müslüman tarikatlar Afrika'da hızlı bir şekilde yayılarak bölge halkının İslâm'ı kabul etmesine vesile olmaktadırlar.

11. Fred de Jong, "*Les confréries mystiques musulmanes au Machreq arabe. Centres de gravité, signes de déclin et de renaissance*" (Orta Doğu Araplarında müslüman tarikatlar. Önemli merkezler, çöküş ve yeniden doğuş işaretleri) (s. 205-243).

Yazarın, araştırmacıların konu üzerinde yapacakları daha detaylı çalışmalara bir ön hazırlık mahiyetinde olduğunu belirttiği bu makalede, müstakil ara başlıklar altında Mısır; Suriye ve Lübnan; Filistin ve Ürdün; Irak; ve nihayet Körfez Ülkeleri ve Arap Yarımadası'ndaki tarikatlar tarihî ve bilhassa aktüel açıdan incelenmiş, son olarak da buralardaki tarikatların çöküş ve yeniden doğuşu ile ilgili bazı gözlemler kaydedilmiştir.

12. Fanny Colonna, "*Présence des ordres mystiques dans l'Aures aux XIXe et XXe siècles. Contribution à une histoire sociale des forces religieuses en Algérie*" (XIX. ve XX. yüzyıllarda Mağrib'de tarikatların mevcudiyeti. Cezayir'deki dîni güçlerin sosyal tarihine bir katkı) (s. 245-265).

Yazar bu çalışmasının, Mağrib'deki tarikatların bir tarihi veya mevcut durumlarının bir incelemesi olmayıp, sadece, uzun bir ortak tarihe sahip köylü gruplarının dîni bir mesajı nasıl yaşayıp ondan yararlandıklarını gösterme gayesini taşıdığını belirtir. Bununla beraber, son iki asır boyunca bölgedeki tarikatlarla beraber, diğer dîni cemâatler ve siyasi güçleri de inceleyerek, bunlar arasındaki münasebetleri ve halkın bunlara karşı tavrını ortaya koymaya çalışmıştır. Sonunda, Cezayir'deki tarikatlarla ilgili bir de bibliyografya verilmiştir.

13. Nicole Grandin, "*Libye: éléments bibliographiques*" (Libya: Bibliyografik çalışmalar) (s. 267-269).

XIX. Yüzyıl öncesi dönemle, XIX. Yüzyıl'da Libya'daki tarikatlarla ilgili bir bibliyografya çalışmasıdır.

14. Jean-Louis Triaud, "*Le thème confrérique en Afrique de l'Ouest. Essai historique et bibliographique*" (Batı Afrika'da tarikat meselesi. Tarihî ve bibliyografik deneme) (s. 271-282).

İsminden de anlaşılacağı gibi, bu makalede Batı Afrika'daki tarikatlar tarihî yönden kısaca ele alınmış ve konu ile ilgili geniş bir bibliyografya verilmiştir.

15. B.G. Martin, "*Les Tidjanis et leurs adversaires: développements récents de l'Islam au Ghana et au Togo*" (Ticâniler ve muhalifleri : Gana ve Togo'da yeni islâmî gelişmeler) (s. 283-291).

Bu makalede de, iki Batı Afrika ülkesi olan Gana ve Togo'daki Ticâniyye tarikatının 1780'de bölgede zuhûr edişinden itibaren geçirdiği safhalar ve onlara karşı koyan güçler ele alınmıştır.

Son olarak da, yine Gilles Veinstein tarafından, "*Un essai de synthèse*" (Bir sentez denemesi) başlığı altında, bütün bu makalelerin genel bir değerlendirilmesi yapılarak, Amerika dışında hemen hemen bütün dünyadaki müslüman tarikatların günümüzdeki durumu özet olarak takdim edilmiştir.

Kitabın sonunda, Marc Gaborieau'nun kısa bir açıklayıcı yazısı eşliğinde "İndeks" yer almaktadır.

İçerisindeki makalelerin objektifliği tartışılır mahiyette olan bu kitap, gördüğümüz kadarıyla dünyanın bu kadar geniş bir alanındaki müslüman tarikatları, üstelik her bölgenin mütehassısı olan araştırmacılar tarafından yapılan çalışmaları bir araya getirerek inceleyen yegâne kitap durumundadır. Bu kitap baştan sona okunduğunda, gerçeken, dünyadaki islâmî trikatların genel durumu hakkında bir fikir sahibi olunabilecektir.

Bu kitabın bir başka ve en ncemli özelliği, ele alınan her bölge üzerinde yapılacak daha detaylı çalışmalar için oldukça zengin bibliyografik bilgiler ihtiva eden bir el kitabı mahiyetinde oluşudur. Hazırlanışındaki asil espri de bu olsa gerek.

Kısacası bu kitap, Tasavvuf ve Tarikatlar tarihi ile ilgilenen her araştırmacının mutlaka istifade etmesi gerektiği kanaatinde olduğumuz bir eserdir. Ayrıca bu kitap, Batı'da islâmî tarikatlar üzerinde ne derece ciddi çalışmalar yapılmakta olduğunu da göstermektedir. İleride bu kitaptaki makalelerin tamamını tercüme ederek, böyle bir eseri dilimize kazandırmayı düşündüğümüzü de burada belirtmek isteriz.